

bertranades

Comentaris literaris
de volada variable

Pep Bertran

Índex

A tall de presentació	11
Joan Fuster, prologuista de Josep Pla	16
<i>Foc Pàl·lid</i> , de Vladímir Nabòkov	20
La barjaula que empaitava Josafat.....	24
Lectures de Jacques Lacan	28
<i>Domicili provisional</i> , de Manuel de Pedrolo	32
Pier Paolo Pasolini, l'espurna que ho engega tot	36
<i>El candeler</i> , de Giordano Bruno.....	40
<i>Una vida regalada</i>	44
El suïcidi d'Antínous	48
<i>El plaer</i> , de Gabriele d'Annunzio	52
Eric Rohmer, el primer mestre	56
Quan Marcial Deberga troba Pilar Prim	61
Italo Svevo i el plaer de la confessió terapèutica	65
La Ferrara de Giorgio Bassani	70
Stefan Zweig, novel·lista.....	74
Ingmar Bergman, l'elegància intel·lectual.....	78

<i>Solitud</i> , de Víctor Català.....	82
Gilles Deleuze, lector de Proust.....	86
<i>Entre dues llums</i>	90
Franz Kafka i la <i>Carta al pare</i>	94
Pla amb Gide	99
Robert Musil, l'escriptor amb qualitats.....	103
Francesc Tosquelles llegeix Gabriel Ferrater.....	107
Veritats eccehomàtiques.....	111
<i>Entre dues llums</i> , als llimbs	115
<i>Bearn</i> i la qüestió paterna.....	119
<i>La mort a Venècia</i> , sublimació i desig.....	123
Ramon Llull, un psicòtic genial	127
Mossèn Cinto Verdaguer es defensa	131
<i>Una nit amb Umberto Eco</i>	135
Salvador Espriu, l'home que es fa el mort	139
Marcel Proust, retratista de la gelosia	143
<i>Jo! Memòries d'un metge filòsof</i> , de Prudenci Bertrana	147
Sartre, Nabòkov i <i>Una nit amb Umberto Eco</i>	151
<i>El conformista</i> , d'Alberto Moravia.....	155
Joan Fuster: escriure en samarreta	159
Denis Diderot i <i>El nebot de Rameau</i>	163
Josep Pla, <i>futbolero</i>	167
<i>Diari del lladre</i> , de Jean Genet.....	171

Joan Sales, entre dualitats i triangles	175
<i>Primer amor</i> , d'Ivan Turguénev	179
Boeci es consola	183
<i>Vida privada</i> , de Josep Maria de Sagarra	187
Paul Léautaud, dietarista.....	191
<i>El nebot de Wittgenstein</i> , de Thomas Bernhard.....	195
<i>La filla del drapaire</i>	199
Louis Althusser s'autobiografia	203
<i>Memòries</i> , de Carles Fages de Climent.....	207
<i>El llibre de Blanche i Marie</i> , de Per Olov Enquist.....	211
<i>Jules i Jim</i> , de Henry-Pierre Roché	215

A tall de presentació

Corria l'estiu de l'any 2014 quan vaig tenir la pensada de posar en funcionament un blog a internet —de títol *bertranades*— per tal d'anar-hi publicant, amb una periodicitat més o menys quinzenal, comentaris vagament especulatius al voltant de diferents obres literàries que, per una o altra raó, m'haguessin cridat prou l'atenció per mirar de dir-ne alguna cosa. Entendreu que l'empresa m'imposés un cert respecte. Aquests comentaris donarien una idea, a la vegada, de la meva competència com a lector i com a escriptor. El compromís de la iniciativa sembla evident. A l'hora de triar un títol per al blog se'm va acudir *bertranades*. Amb aquest substantiu no només feia els honors al meu nom de casa sinó que també em curava en salut pel que fa a les possibles valoracions crítiques que se'n derivessin del contingut. Quan algun incaut escoliasta diletant —com ho soc jo— surt amb un ciri trencat que va més enllà del que la convenció dels remenadors de cireres literaris ha fixat com a normatiu, sempre hi ha el risc que a qualsevol mestretites li sembli que et dediques al conreu de la pura bajanada. Esclar que aquestes *bertranades* que ara us presento no tenen la mínima ambició teòrica. Es tracta d'artefactes literaris, no pas pedagògics. El

---

que hi pretenc no és explicar cap obra ni cap autor sinó, simplement, compartir amb altres lectors les divagacions que m'han suscitat els diferents textos que comento.

De seguida us adonareu que a les *bertranades* no assajo cap intent d'interpretació modèlica de les obres de què parlo sinó que em limito, tan sols, a esbossar una temptativa de lectura possible. Tots tenim ben present que no hi ha lectures unívoques. No existeix LA lectura. De tota manera, em faig càrrec que algunes de les hipòtesis que proposo puguin resultar marginals envers els discursos acadèmics predominants. Ja hi compto. Ara bé, encara que hi trobeu interpretacions que us semblin discutibles o temeràries, en cap cas es poden considerar aberrants. Tot i que a l'hora de comentar obres i autors exerciti agosaradament les pròpies facultats d'elucubració, procuro que tot el que apunto sigui present, de manera més o menys implícita, en el text comentat; que les meves divagacions s'avinguin plausiblement amb el que es desprèn de l'obra literària en qüestió. Al capdavant, si ofereixo una perspectiva particular, insòlita i enjogassada, ja es tracta d'això. La gràcia de l'operació lectora és la manera singular com cadascú s'apropia del text que té al davant; quina lectura, ineluctablement pròpia, és capaç de construir cada persona a propòsit del llibre que té entre mans.

És possible que, en alguns d'aquests comentaris, hi endevineu el rastre subtil del meu pas formatiu per la psicoanàlisi. És natural. En apropar-me als textos no podia desentendre'm alegrement de tot l'utilatge teòric d'una disciplina que tan bé descriu molts dels mecanismes rectors de la subjectivitat humana. En aquest sentit, el viatge d'anada i tornada de la literatura a la psicoanàlisi m'ha resultat utilíssim. Tanmateix, he procurat no fer-ne un gra massa ni abusar de la retòrica pròpia del gremi freudià. Al cap i a la fi, quan obrim un llibre no es tracta de psicoanalitzar-ne l'autor sinó, si per cas, d'aprofitar les eines teòriques que la psicoanàlisi

---

ens ofereix per tal d'escoltar-lo, potser, d'una manera més fina i penetrant. Desenganyem-nos: la veritat dels escriptors, com la de qualsevol altre mortal, no ens és accessible.

Qui corre el risc d'acabar bastant retratat és, precisament, el propi comentarista. Com dèiem, les lectures que fem de la producció literària aliena diuen molt de la nostra singularitat. Dit això, m'atreviria a afirmar que la lectura, d'alguna manera, sempre s'acaba convertint en una mena d'exercici narcisista. Tant és així que en un llibre hi acostumem a llegir, principalment, allò que ens remet a nosaltres mateixos. Fixeu-vos que, acarats a la circumstància d'haver de comentar un text, cadascú tirarà cap a un cantó o cap a un altre. Llavors, és lícit que ens preguntem, encuriósits: ¿què ens fa dir aquest escrit?, ¿per què convertim en significatius uns assumptes i no uns altres? És possible que acabem reconeixent que els aspectes que portem al primer pla d'un comentari tenen més a veure amb la nostra subjectivitat que no pas amb l'obra en qüestió. L'escrit només haurà estat el pretext, l'excusa, perquè sorgeixi el propi material psíquic, per fer treure el nas a dèries particulars, personalíssimes. Així, en lloc d'interpretar els textos que comentem, sembla més aviat que siguin aquests qui ens interpretin a nosaltres. Els comentaris d'una obra literària aliena despullen mentalment aquell qui els ha escrit i el posen en evidència, amb més o menys delicadesa.

Tenint en compte aquesta presència usual del narcisisme en qualsevol activitat interpretativa, el lector em dispensarà si en algun moment cedeixo a la temptació de projectar-me en els autors que comento. Deixeu-m'ho dir: en alguns d'aquests escriptors, m'hi reconec. Fet i fet, els personatges més admirats sempre es presten al fet que hi descobrim afinitats i coincidències, siguin literàries, morals, espirituals o de qualsevol altra índole. Sospito que m'havia d'identificar fatalment amb les inhibicions

---

d'un, amb la indolència de l'altre o amb les obsessions del de més enllà. Potser a alguns de vosaltres us semblarà petulància o insolència aquesta tendència a projectar el propi temperament personal en escriptors que han arribat a dalt de tot. Però, ¿què voleu? Tampoc no és estrany que ens avinguem amb aquells individus amb qui compartim la idèntica i inescamotejable necessitat vital d'expressar-nos literàriament. I que, parlant d'ells, en el fons estiguem parlant de nosaltres mateixos.

Per postres, hi ha l'intent gens dissimulat de lligar els comentaris amb l'experiència personal, amb els apunts autobiogràfics i, sobretot, amb les al·lusions a la pròpia obra. En efecte, hi ha sis capítols en què em dedico a comentar alguns dels llibres que un servidor ja havia publicat. Aquesta pruija autoreferencial no tenia cap altre motiu que cridar l'atenció del possible lector, que mirar de contrarestar la indiferència, el silenci gairebé total al qual la meua producció, marginada de qualsevol publicitat, es veia ominosament condemnada. Hi haurà qui pugui pensar que aquesta manera egotista de donar posar en relleu la creació literària d'un mateix, situant-la al costat d'obres majúscules de les lletres, és una forma com una altra d'ensenyar el llautó de la pròpia vanitat. Ho entenc.

Amb tot, l'esperit general de les *bertranades* és el d'escoltar l'alteritat. Sobretot, esclar, aquells autors que m'han interessat positivament i que, en major o menor grau, han deixat una traça important en la meua manera d'entendre el fet literari. En aquest sentit, la tria que us proposo resulta força significativa. Constatreu, doncs, que, d'elogis, n'hi ha bastants. En canvi, crec que m'he guardat prou d'emetre cap judici crític. Us ben asseguro que l'esperit de les *bertranades* ha estat el de procurar lectors a les obres que comento. Si qualsevol de vosaltres, gràcies a aquests senzills assajos, té interès a llegir o rellegir *Bearn*, *Foc Pàllid* o *Josafat*, em dono per pagat a bastament.

PS: No me n'he pogut estar d'incloure entre els autors comentats aquells tres o quatre directors de cinema que més m'han influït en tant que escriptor. Crec que també mereixen un lloc en aquestes *bertranades* perquè sense el seu mestratge creatiu la meva escriptura no seria la que és.

Joan Fuster, prologuista de Josep Pla

Ignoro en quines circumstàncies es va decidir que fos Joan Fuster qui prologués el primer volum de l'obra completa de Josep Pla, exactament el que conté *El quadern gris*. El que sembla evident és que els editors devien considerar que una figura de les dimensions literàries de Pla mereixia un comentari introductori en forma de petit assaig. Les “Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla”, que és com es titula l'escrit de Fuster que encapçala *El quadern gris*, venen a ser una mena d'esbós de la figura del grafòman empordanès i fou concebut per facilitar que el lector es pugui fer càrrec de la mena de soci amb qui se les haurà de veure quan obri un llibre d'aquest autor i il·lustrar-lo amb quatre pistes substancials per encarar l'obra planiana amb un mínim de coneixement. Una responsabilitat tan elevada, esclar, requereix un assagista intel·ligent. Els editors devien veure en l'escriptor de Sueca la ploma més adequada i ben dotada per assumir aquest encàrrec. Ara: Fuster els havia de tenir molt ben posats per atrevir-se a escriure un pròleg per caracteritzar l'homenot de Llofriu. No sé si altres col·legues del ram haurien gosat aventurar-se en

---

una empresa semblant. Potser és a causa d'aquest grau tan alt de compromís que, només començar l'escrit, Fuster ja s'encomana al beat Ramon Llull.

El pròleg fusterià ens va dibuixant un apunt de Pla d'una manera notòriament dialèctica, obeint les palpitations intel·lectuals tan pròpies de meitat dels anys seixanta. Així, per explicar l'autor empordanès, Fuster recorre a assenyalar les discrepàncies entre Noucentisme i Modernisme, entre el món humà i el món natural, entre el periodisme i la literatura, entre el Pla llegendari i el Pla veritable, entre la matèria i l'esperit, entre la literatura d'idees i la literatura d'imatges, entre la displicència i l'interès per a tot, entre estar a favor d'Ors o estar-hi en contra, entre l'home i la naturalesa, entre el dolor i la vida, entre l'infrahome i el superhome, entre el realisme i la retòrica, entre l'estil ampul·lós i l'estil ascètic... Fuster ens diu que, d'alguna d'aquestes oposicions, Pla en serà la síntesi. D'unes altres, en canvi, se situarà notòriament en un dels extrems.

A causa d'aquesta mateixa vocació dialèctica, l'escriptor valencià dedica moltes pàgines, potser massa, a situar la posició socioeconòmica de Pla. Però, com sabem, l'any 1965, que és quan va escriure aquest pròleg, tot això de les classes socials estava molt de moda. Segons el judici de Fuster, Pla escriu des del punt de vista del *kúlak* (propietari rural). El fet de pertànyer a aquesta categoria de contribuents explicaria moltes contingències, tant d'ordre temperamental com d'ordre literari, de l'escriptor empordanès. De vegades caic en la temptació de pensar que si Fuster hagués tingut el mateix interès a parlar de les particularitats mentals de Pla que per parlar de qüestions socioeconòmiques, aquest petit assaig encara hauria estat millor. De tota manera, és molt possible que el valencià no aprofundís en segons quins aspectes per prudència i precaució. Sabia perfectament que a Pla no li agradaven els escriptors temeraris i no li devia voler donar cap disgust.

Amb tot, tanta insistència a parlar del Pla *kúlak* em du a sospitar que Fuster potser carrega massa deutes en el compte del ser “pagès”. Al meu entendre, la condició rústica no explica tant de l’estil planià com el valencià suposa. Rere la ideologia de Pla, rere les seves preferències, no només hi floreix un temperament camperol. Però, esclar, hi ha la fama que es va crear al voltant del pro-sista empordanès. La mítica del “rústic sofisticat per la cultura” i tota la pesca. Arribats a aquest punt, fa de mal dir on acaba el personatge recreat i on comença l’home real. El tema de la identitat és complex i delicat, sobretot quan un autor es dedica al transformisme literari. Tampoc no es tracta de desemmascarar el personatge que entre l’escriptor i els seus exegetes van anar construint. Per sort, a Pla, de vegades, el personatge se li descontrola i acaba traient el cap l’home real que hi ha sota la boina rural per manifestar-se tal com és. Això no obstant, prenguem-nos aquest arquetip imaginari com una declaració d’intencions i projectem-lo en aquella manera directa, rude i sorneguera que tenia l’escriptor d’enviar a passeig els idealismes i els romanticismes, una mica per convicció i una mica per provocar. L’eixutesa rústica amb què Pla desfà els mites que se li posen al davant acaba creant un mite propi: el Pla “pagès”.

Al transformisme personal, afegim-hi també el transformisme dels escrits. Fuster ja ens avisa en el pròleg que *El quadern gris* obeeix a un procés de reescriptura de materials redactats en diferents moments de l’existència planiana. No hi ha cap mal en dedicar-se copiosament a rescalfar escrits anteriors. Aquesta propensió no vol dir que l’obra en qüestió sigui una enredada. El lector no té cap necessitat de saber la cronologia real dels fragments que conformen la narració que té entre mans. S’hagi escrit quan s’hagi escrit, *El quadern gris* és un monument literari i davant d’aquesta evidència indiscutible no podem fer cap altra cosa que treure’ns el barret i mostrar la nostra adhesió in-

---

condicional a l'obra. Cal tenir en compte que la perfectibilitat dels escrits és una obsessió insistent i contínua per a molts prosistes amb un mínim d'autoexigència. No sé si el de Llofriu donava mai els seus llibres per acabats. Podem pensar que la reelaboració contínua de papers antics va acabar l'any 1981. Els escrits de Pla només queden com a definitius després del traspàs de l'autor.

Fuster alaba de Pla que “es fa llegir”. I bé: ell també es fa llegir. El seu volum *Literatura catalana contemporània* és inoblidable. ¡Quina feinada tan útil i tan ben escrita! És una d'aquelles obres que rellegeixo amb gust de tant en tant perquè hi trobo un autor que m'acompanya, que és precisament el que jo espero quan obro un llibre. El valencià encara el repte d'historiar el fet literari català amb l'empenta de l'assagista de raça, de l'assagista que avança a l'erudit acadèmic gràcies a la seva ploma privilegiada. Sempre és agradable topar amb un escriptor que tingui les forces adequades a l'ambició intel·lectual que l'orienta. Fuster, com ell mateix diu de Pla, converteix la seva obra en un dietari ininterromput. Té la sort de comptar amb una autèntica passió literària que l'empeny. Aquest és, em penso, l'esperó amb què es forgen els escriptors de debò. Potser, per això, quan Fuster només tenia quaranta anys, Josep Pla ja li havia dedicat un *Homenot*.

Foc Pàllid, de Vladímir Nabòkov

El gran escriptor *pragoparisenc* Milan Kundera, a les primeres pàgines del seu recomanable volum titulat *L'art de la novel·la*, reclama l'herència de Cervantes ni més ni menys que com a creador de la modernitat, situant l'autor castellà a l'altura de Descartes pel que fa a la seva participació en aquesta empresa tan notable i transcendental. Kundera no s'està de res i ens etziba: "Tots els grans temes existencials que Heidegger analitzava a Ésser i temps, considerant-los abandonats per tota la filosofia europea anterior, han estat revelats, mostrats, il·luminats per quatre segles de novel·la". Aviat és dit. En una línia similar, el filòsof neopragmàtic nord-americà Richard Rorty, en l'obra titulada *Contingència, ironia i solidaritat*, sosté que a l'hora de pensar l'ètica, la novel·la pot ser més eficaç que la filosofia. I posa l'exemple de *Foc pàllid*, el piramidal monument literari que Vladímir Nabòkov va publicar l'any 1962. Si ens hem de refiar de Kundera no és estrany que un pensador exigent com Rorty acudeixi al fet literari a fi d'il·lustrar els seus plantejaments: la novel·la es dedica a explorar el subjecte humà, precisament aquella matèria que la ciència i la filosofia han

---

preferit oblidar. És natural, doncs, que la novel·la, com a síntesi de la realitat, funcioni millor que no pas qualsevol patracol filosòfic. Per això, a l'hora d'il·luminar-nos al voltant de la crueltat, Rorty s'estima més recórrer als ensenyaments de la literatura. Sí, sí, he dit la crueltat, aquella manifestació humana que, segons Nabòkov, tan escandalosament notòria resulta en *El Quixot*.

Nabòkov va ser un gran *catxondo*. Un dels *catxondos* més extraordinaris que van transitar per les lletres del segle xx. La gran personalitat literària d'aquest home ha propiciat que s'hagi convertit en un autor predilecte per a moltíssima gent. Nabòkov, cal dir-ho, ha estat un especialista consumat en la creació de veus narratives espaterrants i delicioses. Si amb l'Humbert Humbert, de *Lolita*, ja va aconseguir encantar-nos, amb el Charles Kinbote, de *Foc pàl·lid*, ho peta. ¡Quin parell de narradors tan trempats! Resulta difícil resistir-se a la seducció d'unes complexions morals basades en l'egotisme radical, en la manca d'empatia d'uns protagonistes excèntrics, tarats i gens sentimentals, sempre a punt de tombar cap al francament demencial. El lector atent de seguida es pot fer càrrec de la particularitat del psiquisme d'aquest parell de socis tan simpàtics i eixerits. Unes veus narratives, per cert, en les quals Nabòkov sembla sentir-s'hi comodíssim. Ara que hi som no ens estarem d'observar que les veus que un tria a l'hora de dir-se revelen molt d'un mateix. Quan a un narrador la malícia li surt de ben endins és inevitable que girem els ulls cap a l'autor. ¡Ah, Nabòkov! Per sort o per desgràcia, de narradors que resulten arrogants i desagradables al lector, a qui se'ls titlla de desaprensius i de barruts, d'egocèntrics i de presumptuosos, un servidor de vostès en sap alguna cosa.

Foc pàl·lid és un gran llibre. Es tracta d'una novel·la que inclou al començament el poema d'un tal John Shade, amic del suposat autor del relat. Després, amb l'excusa de comentar aquesta peça lírica i d'aportar les anotacions pertinents, Kinbote les va clavant

---

pels descosits. Tot i que els seus comentaris, aparentment, pretenen acostar el poema al lector, en realitat els fa servir per deixar-nos anar un discurs farcit amb les pròpies dèries i obsessions. El paio té la barra de prendre com a pretext la glossa d'una composició poètica aliena per engegar-nos un monument a l'egocentrisme i a la falta d'empatia. I enmig de la seva peroració hi va desenvolupant una intriga, diríem policíaca, que es resol, més o menys, al final de la novel·la. Els comentaris de Kinbote donen fe d'una personalitat atrabiliària i desballestada que subjuga el lector. ¡Ah, si un escriptor nostrat com Miquel Bauçà s'hagués aventurat en una empresa semblant a la de Nabòkov! ¡Com xalaríem ara!... ¿Us imagineu un Bauçà desfermat inventant un narrador que comentés el poema d'altri tot aprofitant per fer passar les obsessions i les paranoies particulars? No tindria preu.

¿En què centra l'atenció l'autor de *Foc pàllid*? En qüestions sentimentals segur que no. En idees generals, tampoc. Principalment ho fa en els detalls. El material que aquest home projecta al primer pla del seu relat ens permet fer-nos càrrec, sobretot, d'una fixació monomaniàca amb relació a obtenir el reconeixement aliè. Però no ens equivoquem, tot i la insistència en aquest assumpte narcisista el jo de Kinbote no està perdut. La inflor megalomaniàca del personatge sembla notòria. En aquest punt us diré que, per tal com caracteritza els seus conspicus protagonistes, sospito que Nabòkov era un tipus totalment antimelancòlic. Però, esclar, tot aquest tema de la relació entre un autor i la seva veu narrativa resulta complicat i susceptible de provocar relliscades importants en els escoliastes massa temeraris. Jo, si em permeteu, soc del parer que l'escriptor russoamericà mantenia una entretingudíssima relació d'amor-odi amb els seus narradors. *Foc pàllid* ens pot fer suposar, amb més o menys fonament, una divisió subjectiva flagrant de l'autor entre el poeta Shade i el comentador Kinbote. Al capdavant, l'estructura d'aquesta novel·la esdevé un recurs